

BARNDOMSMINNEN från

HORNBORGASJÖN

av GUNNAR JOHANSSON

»Kring Hornborgasjön, en försvinnande sjö.« Så satte Harald Schiller som titel på sin bok om detta märkliga naturminnesmärke. Titeln var välfunnen. Vad fanns kvar av Hornborgasjön, då jag först skrev ned dessa minnen 1958?

Aldrig mer skall någon lägga sina nät i den och ur den ta sin andel av fisk till föda åt sig och sin familj. Aldrig mer skall jägaren, i naturen kring sjön, finna ett så rikt jaktbyte som den som förr jagade där. Sorgens tunga förstämning har sänkt sig över sjö och natur.

Mina egna minnen från sjön är ganska vaga, man var bara ett barn då man bodde vid dess strand. Man tänkte just intet, förstod inget då. Sällan såg man så mycket av sjön, men på vårarna kunde man skymta en stor blank vattenspegel, avbruten av täta videsnår och vassruggar.

Var det mulet och vinden blåste, förvandlades ytan till ett ljusgrått täcke här och var skiftande i brunt. Korpabo, mitt hem, låg i en glänta

i skogsbrynet. Den stora orörda skogen stod majestätiskt på ena sidan, västerut. På östra sidan gick ett bälte av lövskog med bland annat stora ekar, därav en som var mycket högre och synlig på långt håll med sin mäktiga krona.

Nedanför lövskogen vidtog en mosse, och därefter sjön.

D. v. s. vad som varit en strand. Den är tydligt markerad än i dag av en tvärbränt vall, varierande från en till två meter. Förr var djupet större, men igenväxningen, orsakad av planlös kanalisering, har fått den forna botten att höja sig.

Vad jag särskilt minns från denna strandvall var de båtresten som stack upp ur dyn på många ställen.

Båtar som en gång använts på sjön hade blivit kvarlämnade där de sist lade till. De fick en sällsam grav. Aldrig kom någon och störde dem. Man gick förbi. Och nu är dessa gamla båtar mull under gräs och viderötter.

Någon ekstäv sticker kanhända ännu upp någonstades, där den lagt sig till evig ro vid nån trädstam, där råvarna nu har sin hemvist.

2

Det var något ödesmättat sällsamt över dessa båtrestor. Decennier efter decennierna hade de legat där sedan sista turen, länkade vid en trädstam, liksom väntande att än en gång få komma ut på lekfulla vågor. Men tiden gick dem förbi, ingen ägare kom. Ägarna hade gått till sina fäder. -----

Jag minns den gamla sjöboden nere vid sjön, »Vaboa» kallades den på bygdemålet. Den var gjord av klivna spjälor och hopsatta med hank i hörnen, som där korsades någon dm., och hade en dörr åt sjösidan. Förre gick vattnet ända fram till dörren, men när sjön började dra sig tillbaka, ökades avståndet, och på min tid vid sjön, mellan 1919 och 1929, var det 4 meter från dörren. Just där låg på den tiden de murkade resterna av en eka, som jag då och då brukade riva i, och där fann en träskopa som man öste ur vattnet i ekan med.

Här i »boa» hade fiskarna sina grejer. Där sov de ibland över natten. Där värmdes sin mat på en stenhäll eller kokade kaffe, Jag minns de trasiga resterna av något kärl. Några järnkrampor torde väl ännu i dag visa platsen där »vaboa» stått. Den var ensam i sitt slag på hela sjön, Den användes mestadels av torpare och statare från Trestena-egendom och folk i närheten.

Den revs ungefär i mitten av 1920-talet och kördes, trasig och nedtagen, till Trestena. Jag minns släden som hämtade den, för vintern var den enda tid man kunde köra tunga lass alls från sjön.

Vägen gick rätt över åkern vid Korpabo. Någon statare »framme» hade väl fått lov av »patron» at få den till ved. Fast det fanns mycket annan skog.

Skogen ja, på den tiden då fanns där orörd vildmark mildals omkring med jättestora träd av granar, furor och väldiga ekar. Granarna stod med friska yviga grenar ända ned till marken, utgörande ett ypperligt skydd för skogens djur.

Då var marken täckt av ett härligt mjukt mosslager med gröna gräsplättar här och var. På en del platser växte en myckenhet lingonris.

Sällan såg man stubbar eller skövlande områden, som störde idyllen.

Här hade djuren sin hemvist. Älg, rådjur, räv grävling harar och ekorrar trivdes där, det vimlade av dem. Men det var också ett myller av fåglar. Det var den enorma fågelrikedomen i sjön som gjorde det övriga djurlivet så rikt i skogarna runt den. Hit kom många rävar.

De, samt hök, blev en verklig plåga. En dag när vi var dorta från hemmet ett tag, hade räven varit framme och gjort i det närmaste

rent hus i hönsgården. Efter 3 dagar kom emellertid tuppen tillbaka från skogen, men då utan sin eljest brokiga fjäderstjärt. Detta med de förlorade bästa värphönsen, var ett hårt slag för en torpare den tiden. Så särdeles rädda av sig blev inte rävarna här ute, de kunde spankulera in på gården mitt på ljusa dagen.

I forna tider fanns varg kring Hornborgsjön. Det finns en plats i skogen västerut, som än i dag kallas »Varghålorna». Man kan föreställa sig den tidens väldiga skogar, särskilt de med ek, för trakterna kring »varghålorna» var av höglänt morän med många stora klippor och stenblock med håligheter under där djuren sökte skydd eller bodde.

På min tid kunde ännu skönjas små runda sänkor med ca 4 meter i diameter. Kanske fångstgropar för större djur? Här i dessa skogar fanns många vattenkällor med öppna ådror, och med ypperligt gott dricksvatten.

På min tid vid sjön var varken skog eller myr dikade, utan vattnet tog sig väg genom vissa stråk utefter de sankaste ställena, s. k. råsar, på bygdemålet. De flöt fram mellan träden i slingrande bukter på sin väg till ån, Flían, som är sjöns enda avlopp, På min skolväg hade 5 såna råsar att ta mig över.

Vanligen fanns det utlagda stenar att gå på, eller bräder. Men annars hade man att ta sig över från tuva till tuva. Den mest bekanta av dessa övergångsställen hette »Rarn», en förkortning av den närmare belägna »Rinnarn», strax nedanför Korpabo. Därifrån gick också en slingrande väg över torvmossen ned till sjön, dit avståndet var ca 250 m. fågelvägen. Men kunde bara användas vintertid då marken var frusen, men på torra somrar kunde man lasta skörde-redskap i en vagn och forsla ned på sjön vid höbärgningen, som egentligen kallades myrslätter.

På vägen till Trestena fanns också en sådan rås som hette »Klöverstätta». Namnet hade den fått av att det på en liten äng innanför växte en myckenhet vildklöver.

Stättan var en bräda som stuckits igenom gärdsgården och stöttades underifrån på var sida med en sten eller bräda, med denna kunde man kliva över ett stängsel av det slaget.

Mellan Korpabo och Klöverstätta fanns ett litets tälle som hette Karlstorp, där bodde tre syskon och de var födda där, deras föräldrar hade varit torpare under Trestena. Alla är länge sedan borta, liksom husen på både Karlstorp och Korpabo.

På de forna tegarna växer nu stora skogar -----

4

Gläntan där Korpabo stod var nära 200 meter bred och väl 500 lång, en oregelbunden rektangel. Allt var åkrar, utom en liten del i norr där byggnaderna stod. Det var en ladugård och vagnskjul med plats för ved, samt en mycket gammal stuga, säkerligen torpets första bo-stad och möjligen från 1700-talet.

Det var en intressant byggnad med tydligt av backstuga. Jag minns den i detalj, den var mycket låg, bara 1,25 på knut, var ungefär nå-got över 3 m. bred och längden 8 m.. Det hade ett tjockt halmtak och ett litet fönster med 4 rutor. Men det var igenspiakat på min tid och ena hushalvan användes till höns-hus, den andra halvan hade nån fö-gående torpare rivit bort.

Kvar fanns bara grunden, där brukade jag ofta leka i all min ensamhet.

En märklighet med torpet var sten-fria åkrar, all den stenen som fanns där, ligger än idag som en stenmur runt hela gläntan, gissningsvis 1,500 meter med allt. Nu är den delvis förfallen och vanvårdad!

Ett kulturminnesmärke??

Från Karlstorp gick en körväg norr-ut genom stogen ut till odlade mos-sar. Där denna väg gick ut till en annan väg, (som i sin tur går dir-ekt till sjön), ligger ett stort platt

klippblock. Platsen kallas »Änga-vägsten» för det var en stor ängs-backe där det fanns en myckenhet med smultron, nu är där stor skog. På mossen nedanför hade vi en and-del svartjord. Där vid stenen lade vi havre eller hö i hässjor tills vin-tern. Hö och havre är det enda som går att odla på svartjord.

En skörd som också hässjades all-mänt var höet på »Korpabo ängar» så kallades den del av den forna sjöbotten som man trott sig få nyt-ta av. Det var ganska stort områ-de, väl 3 km längs standvallen och på sina håll nära 175 m brett.

Men det var mycket dåligt beställt med vinsten ur Horborgasjön: höet hade mycket dåligt näringsvärde och djuren ratade det ofta, mjölksmaken blev dålig och mängden minskade.

Vägen till »Korpabo ängar» gick ö-ver »Rinnarn». Det var ingen stör-re säkerhet över den gungande my-ren, hästen fick inte stanna för då brast marken under honom.

Nu är det en grusväg rakt över, än-da ned till sjöns gamla strand och den hamnar bara 20 m norrut om »Vaboa».

Höskördarna på denna sjöbotten är mina egentliga minnen av sjön. Det var slitsamt arbete. Allt mäs-te göras för hand, man »slog» med

lie. Höet var alltid bemängt med stora tistlar som kunde bli manshöga de var en plåga med sina stick. Och utom tistlar, så var det stickande insekter. De fanns i miljarderna runt ansikte och händer varje sekund. Inga myggmedel fanns då.

Liarna gick, timme efter timme, hela dagar. Man räfsade gräset i rader, lade det i små högar, »sátor» vilka sedan bars bort till hässjötten på fastare mark. Man hade då två långa, smala, stänger som man stack in under satorna och en man på var sida lyfte upp dem och bar iväg. Det kunde bli mer än 100 m att gå. Häst med vagn kunde aldrig användas på Hornborgasjön. Bara som hjälp att forsla dit redskapen, och under vårt arbete på fältet fick hästen stå i ett buskage där rötterna gav fastare mark. Det var ett spring hela dagarna.

Från en hässjetopp kunde jag se en större vattenspegel ute på den försvinnande sjön, och skåda mängder av fåglar. Men mycket annat fanns att se; här och var förekom en liten plätt av brun blekegyttja, denna var de sista, synliga, resterna av den urgamla sjöbotten. Där kunde ingen sätta sin fot, det var äkta gungfly. Där kunde man göra fynd av snäckor i tusental, från några mm.

5
upp till hanflatsstora musselskal. Nu är allt detta försvunnet i gräshavets rotsystem.

En februaridag på Korpabo. Himlen är vinrigt blå. En blek sol sänder sina sneda strålar över sjön och bygden. Sjön sover i sin vinterskrud. Snön gnistrar i solen.

En ensam hare skuttar fram ur ett skogsbryn och försvinner över fältet. Rävspår syns också i snötäcket. Allt är stilla och tyst.

Nej, inte allt. Från torpet hörs ett buller. Ett tröskverk är igång, och tåligt och vant drar gamle Bläsen trävandringen runt. Det har Bläsen gjort så många vintrar han kan minnas. Runt, runt tills ett »puste» är slut, då stack en hand ut genom en springa i väggen och vinkar, det förstår Bläsen och stannar snällt. Bullret dör bort, dammet far ut genom logdörren i gråa moln, andra ljud tar vid. Man pratar.....tjugorna går i nekarna i ladan, ett nytt puste läggs fram. På logen skakas det grova avträsket genom en rissel, golvet sopas och snart är allt klart för Bläsen att börja sin vandring därute. Mor drar igång det stora drivhulet på tröskverket och snart är det full fart på cylindern. Första neken fräser igenom med klängen från stälplåtarna.

Man har kört en stund, då en skugga faller in på loggolvet. I dörren står en reslig gestalt. Han tittarpå trösket som snart är slut. Jag såg inte då, att han saknade höger arm. Nu stannar Bläsen och får en tapp hö att tugga på, ty nu blir det en extra pratsund. Far skakar dammet av sig och hälsar. De känner varandra väl. Han som kom till oss en gnistrande vinterdag omkring åren 1922-1924, var Ernst Biljer från Bolum. »Biljer i Bolum» kallades han, och var känd vida omkring i sina försök att rädda Hornborgasjön undan fördärvets onda makter.

Han var en kämpe som få. Många var de resor han gjorde till Stockholm och regeringen för att försöka stoppa den olagliga kanaliseringen. Men allt var förgäves----då.

Hopplös var hans ensamma kamp. Många var de som gärna velat vara med honom, men man visste ej hur man skulle gå tillväga mot herrarna i regeringen. De hade förskansat sig väl bakom en hel del fuffens, med falska intyg och handlingar om sjön. Och det var blott några få, kanske fyra, män där som till fullo förstod vad som skulle hända med sjön. Men de teg och.....tog emot bestickning senare.

Och Mörkrets Furste fick fortsätta. Far pratade länge med Biljer, hade

han varit i Stockholm igen? Jag minns inte nu. Sen gick Biljer hem tvärs över sjöns is till sin stuga på andra stranden nedanför Billingen. Hans inre var i uppror, ibland hade en hoppets stråle tänts för att strax slockna.

Biljer i Bolum är nu för länge sedan borta. Men hans minne lever kvar i bygderna. Vid ett vådaskott på sjön förlorade han sin högra arm vid axeln, han var yngling då. Men trots detta kunde han bygga upp en fin mönstergård på bergets sluttning.

Nu för tiden är det bekvämt ordnat för skolbarnen. Men på min tid vid Hornborgasjön var det att traska och gå den drygt 7 km långa vägen till Bjärka skola, som låg vid landsvägen Skara-Falköping. Jag var den som hade längsta och sämsta vägen. Det tog två timmar till skolan - och två hem sen! Och därtill var jag minst i klasserna och ganska klen, men det bara måste gå.

Och gå fick jag. Först gå upp på morgonen vid pass halv sex, kläda på sig, tvätta sig (kanske i kallt vattnet ibland), få sig varm mat, göra iordning en matsäck att ha med. Och sen bylta på sig överplaggen, de var långt ifrån varma men de

hindrade åtminstone den värsta snålåsten. Och sen att ge sig iväg, i alla väder, ingen lykta hade man, allt var totalt mörker dessa vintermorgnar då ingen måne lyste.

Och att ta sig över vattendragen, råsarna, (hade 5 st.), på höstarna innan det blev is, var nog så svårt, även i dagsljus. Sjänt kan nutidens skolbarn aldrig föreställa sig.

Tänk bara hur stormen tjöt i trädtopparna, eller snön föll, då blev man vettskrämd många gånger, men det var bara att fortsätta.....

Ensam var jag på min långa mörka skolväg från Korpabo, i 3 år gick jag den, när fars torpkontrakt gick ut 1926, köpte han ett hemman 8 km längre bort från Korpabo, och på andra sidan Trestena.

Nu blev det landsväg för mig och drygt 3,5 km närmare skolan.

Hornborgasjön är en ödesmättad sjö otaliga sägner har spunnits omkring dess tusenåriga stränder. Här vid sjön slog Nordens första växter rot, hit kom de första djuren när landet började höja sig efter istiden. Som fågelsjö fick den ett vidsträckt rykte. Otaliga människoslakten har den givit fisk till föda, och Skandians kultur blomstrade vid Hornborgasjön. Sitt namn har den fått efter en riddar Horn som enligt en

sägen skall ha uppfört borg på en udde i sjön, men på grund av den tidens ovetskap om grund-och vattenförhållanden där, så resulterade det i katastrof: borgen sjönk ned i djupet. Den sannolika platsen för detta kan vara Ytterbergs udde, ty för många sen fick jag en kort notis i en tidning från bygden, (glömt vilken) där det nämndes att någon hade upptäckt en stensättning i botten utanför udden. Hur därmed förhåller sig, lämnar jag därhän.

Men visst finns underliga saker om sjön.....om bara nån gitter att undersöka ordentligt!

I vår tid, 1985, har stora händelser ägt rum med sjön. Genom privat ingripande av en känd ornitolog i Skara, har numera Naturvårdsverket övertagit kontrollen av sjön, med avsikt att återställa den till 1870 års vattenspegel. Så Hornborgasjöns Sänkingsförening, är för evigt borta med alla de oerhörda skador de vållat bygden, och då allra främst: Hornborgasjön!

